Erasmus in eigen woorden: van bibliotheek tot burger

Tientallen *citizen scientists* helpen een Leuvens onderzoeksteam het eerste integrale doorzoekbare tekstcorpus van Erasmus beschikbaar te maken. Met behulp van artificiële intelligentie wordt een eerste ruwe tekst van het volledige oeuvre van Erasmus gecreëerd, die handmatig moet worden gecontroleerd. Voor deze controle slaan KU Leuven-onderzoekers, Brepols Publishers en *citizen scientists* de handen in elkaar. In ruil voor hun hulp genieten de *citizen scientists* van een maandelijks beloningsprogramma en wat randanimatie.

De grote humanist Erasmus van Rotterdam (ca. 1466-1536), die met het Leuvense Drietalencollege zijn levensdroom in onze universiteitsstad realiseerde, heeft een enorm oeuvre bij elkaar geschreven. Ondanks zijn bekendheid bestaat er nog geen integraal digitaal corpus van een van de meest succesvolle auteurs van de Lage Landen. Daar zit de omvang van zijn geschriften natuurlijk voor veel tussen. Je vult makkelijk drie planken met zijn *opera omnia*: dat kan de lezer nagaan op de vijfde verdieping van het Leuvense Letterengebouw, of liever, het Erasmushuis. Om systematisch, grootschalig en computergestuurd onderzoek mogelijk te maken, zijn we een project van automatische transcriptie gestart. Ons uitgangspunt is de rechtenvrije tekst van de Leidse editie door Johannes Clericus uit 1703-1706. We gebruiken het platform *Transkribus* om deze editie om te zetten naar een door computers leesbare tekst. Om dat mogelijk te maken moet *Transkribus* twee dingen doen: de complexe lay-out met kolommen en marginalia herkennen, en de Latijnse en Griekse tekens transcriberen. Hiervoor hebben we binnen *Transkribus* twee modellen getraind. Na manuele correctie van de lay-out door onszelf en jobstudenten laten we ons teksterkenningsmodel los op de afbeeldingen van de tekst. *Transkribus* produceert vervolgens een digitale tekst, die manueel wordt verbeterd.

De *citizen science*-uitdaging kadert binnen twee lopende onderzoeksprojecten over klassieke tweetaligheid in de Renaissance (1397-1536), wanneer humanisten zowel klassiek Latijn als Grieks schreven. →

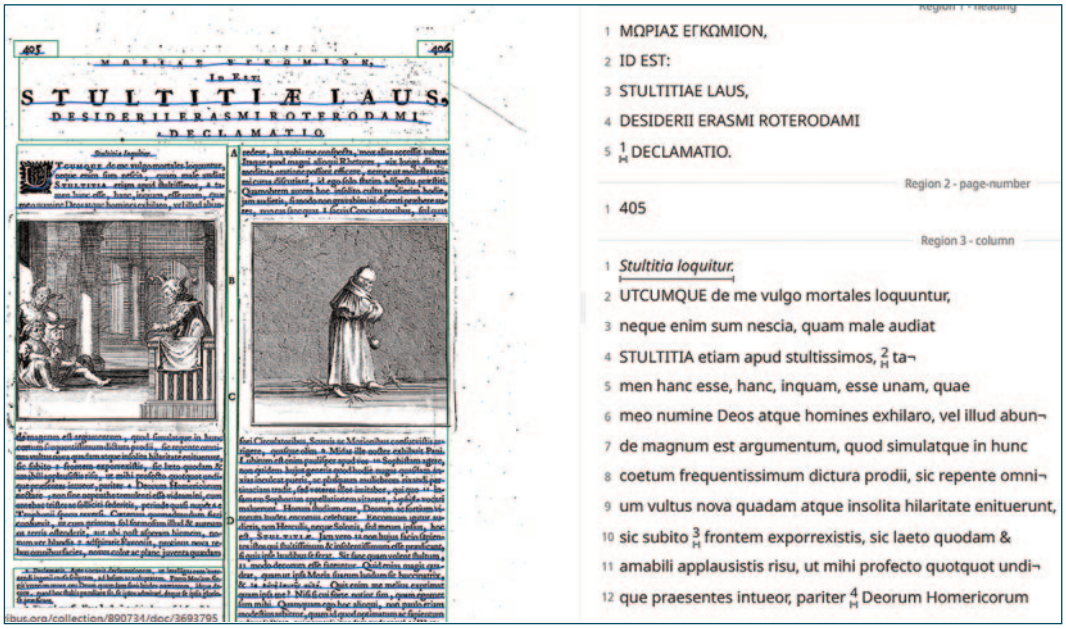

Transkribus in actie met afbeelding (links) en transcriptie (rechts).

Sandra Langereis in Leuven, woensdag 25 september 2024.

Enerzijds bestudeert het ERC-project ERASMOS dit fenomeen vanaf het pioniersonderwijs in de Griekse taal en literatuur dat Byzantijns diplomaat Manuel Chrysoloras vanaf 1397 te Firenze verzorgde tot 1536, wanneer Erasmus stierf. Anderzijds zoomt het C1-project *The art of code-switching* in op Erasmus als productief tweetalig auteur en zijn netwerk. Een analyse van humanistische teksten in het Latijn en/of Grieks zal ons in staat stellen de verspreiding van het humanisme over heel Europa in kaart te brengen.

Klassieke tweetaligheid uit zich in (1) vertalingen van Grieks naar Latijn en andersom, (2) het springen van de ene taal naar een andere binnen een tekst (i.e. *code-switching*) en (3) het schrijven in zowel Latijn als Grieks. Erasmus deed alle drie en vormt dus een uitstekende gevalstudie, al ontbreekt daarvoor momenteel nog een doorzoekbare tekst. Daarom zijn we zo'n tekstcorpus momenteel aan het creëren. En hoewel we naar de normen van de humanities een vrij groot onderzoeksteam vormen, is het oeuvre van Erasmus te omvangrijk om dit corpus zonder hulp te creëren. Leerkrachten, studenten en andere Erasmianen springen vrijwillig in de bres om ons project een vliegende start te geven. Vele handen maken licht werk!

Het helpt bovendien dat we een samenwerking zijn aangegaan met Brepols Publishers, met wie we teksten uitwisselen. Zij hebben ons de integrale tekst van Erasmus' briefwisseling (in de editie van P. S. Allen) en de *Adagia* (Leidse editie) bezorgd, terwijl wij ons hebben geëngageerd om de rest van Erasmus' oeuvre aan te leveren. We hopen het tekstcorpus klaar te hebben tegen eind 2027. Dankzij de samenwerking met Brepols hoeven we slechts acht volumes (4094 afbeeldingen) te controleren in plaats van elf (5717 afbeeldingen). We verwachten eind 2024 minstens twee volumes klaar te hebben. Daarna volgen er nog zes. Op het moment van schrijven (eind september 2024) waren er al ongeveer 500 afbeeldingen nagekeken.

De *citizen scientists* krijgen beloningsactiviteiten en prijzen die in het teken staan van Erasmus, zijn werk en de wereld waarin hij leefde. Een eerste beloning voor de *citizen scientists* vond plaats op 25 september in de Justus Lipsius-zaal van het Erasmushuis: een voordracht door Sandra Langereis, auteur van de bestseller *Erasmus: Dwarsdenker*. Eerst was er een inleidend woord van decaan Liesbet Heyvaert en een toelichting door RafVan Rooy. Na de voordracht was er ruimte voor interactie in de vorm van een inspirerende vragenronde.

Bij aanvang neemt Sandra Langereis ons mee naar de Rijksdag te Worms (1521), waar Martin Luther weigert zijn hervormingsgezinde opvattingen te herzien. Op dat moment valt de Roomse Kerk definitief uiteen in het katholicisme en het protestantisme. Het gevolg is bekend: censuur, vervolgingen, boek- en mensverbrandingen. Kortom, wantrouwen alom. Iedereen lijkt een kant te moeten kiezen: óf je bent katholiek, óf je bent protestant. Iets tussenin bestaat niet. Maar het is juist dat wat Erasmus wél doet: hij weigert lange tijd om een kant te kiezen. In plaats daarvan stelt hij kritische vragen: kan iemand wel de absolute waarheid in pacht hebben?

Hoe kan Erasmus zich als nagenoeg enige in zijn tijd zo genuanceerd opstellen? Het antwoord van Langereis is klaar en duidelijk: omdat hij een historicus is. En hoe heeft die historische denktrant van Erasmus zich dan kunnen ontwikkelen? Dat begint volgens Langereis al bij Erasmus' vader, priester Gerard, die zijn zoon naar de beste school in de wijde omtrek stuurt: de school in Deventer die het humanisme aanhangt en lessen Latijn én Grieks aanbiedt. Een school waarin de leraren benadrukken dat je altijd moet terugkeren naar de bronnen (*ad fontes!*), zowel voor klassieke teksten uit de oudheid, als voor de Bijbel, evenzeer een antieke tekst geschreven door mensen.

Erasmus zou deze kritische houding zijn hele leven aanhouden en propageren. Met het *Novum Instrumentum* tracht hij de Griekse 'oerbijbel' te reconstrueren en de menselijke ruis te verwijderen die doorheen de eeuwen op de tekst was komen te staan. Op basis van de Griekse oerversie maakt hij dan ook een geheel nieuwe Latijnse vertaling. Daarnaast probeert hij ook zijn lezers te onderwijzen en intellectueler te maken: hoe moet je kritisch staan tegenover alles wat er geschreven wordt, zelfs religieuze teksten? Kortom: Erasmus maakt de (bijbel)lezers zelfstandiger.

Bij wijze van besluit wijst Langereis erop dat het project van Erasmus juist daarom nog steeds erg actueel is. Het gaat erom dat je door terug te kijken naar het verleden tot nieuwe, progressieve ideeën kan komen. Door jezelf te wapenen met kennis kan je kritisch staan ten opzichte van de waarheids-claims van anderen. Door dit pleidooi voor intellectuele twijfel scherp, helder en humoristisch te verwoorden, bereikt Erasmus als bestsellerauteur zo'n groot publiek, toen en ook nog vandaag.

Langereis bracht een boeiende en gepassioneerde voordracht over de kern van Erasmus' dwarsdenken, waarvan we in de kadertekst een kort verslag bieden.

Een andere beloningsactiviteit voor onze *citizen scientists* vond plaats op woensdag 23 oktober 2024. We gingen op uitstap naar het Museum Plantin-Moretus in Antwerpen om ingewijd te worden in de zestiende-eeuwse boekdrukkunst, die Erasmus als geen ander in zijn voordeel wist te gebruiken. De medewerkers van het museum verzorgden rondleidingen, drukworkshops en boekendemo's voor onze verbeteraars. Een maand later, op de Dag van de Wetenschap (zondag 24 november), organiseren we, zowel voor de *citizen scientists* als voor alle andere geïnteresseerden, verscheidene activiteiten in het teken van het Leuvense Erasmus-onderzoek: een Erasmus-quiz, een demonstratie van Latijnse taaltechnologie en een workshop 'Hoe heet ik in het Latijn of Oudgrieks?' wisselen elkaar af in de Couvreur-zaal. Al deze activiteiten zijn gratis toegankelijk, mits inschrijving vooraf. Ten slotte zijn alle verbeteraars en sympathisanten welkom op woensdag 18 december in de Justus Lipsius-zaal voor een slotevent met prijsuitreiking en screening van *Frogs* (2023), de allereerste langspeelfilm in het Oudgrieks, met een gloednieuw Latijns extraatje.

Naast dit maandelijks programma bouwen we ook aan een online community op *Discord*, een sociaal platform waar de *citizen scientists* terechtkunnen met vragen, maar waar ook plaats is voor randanimatie. Zo stellen we korte filmpjes beschikbaar, in het Nederlands en in het Latijn, die context bieden bij de verbeterde werken. Op deze manier worden Erasmus' woorden weer tot leven gewekt. Dankzij al deze inspanningen zullen Erasmus' eigen woorden ook makkelijk doorzoekbaar worden voor iedereen die deze getalenteerde veelschrijver (nog) beter wil leren kennen, in zijn geliefde Latijn én Grieks.

Isabelle Maes, Raf Van Rooy & Manou Vermeire